

วินยาลงการฎีกา (ปจโม ภาคโค): การแปล และการศึกษาวิเคราะห์
The Vinayalankāratikā (Pathāmo Bhāgo): Translation and
Analytical Study

พระมหาภาณู ภานุโก (กลีนปลาด)
Phramaha Bhanuku Bhanuko (Klinpalad)^๑

Received: *January 28, 2019*   Revised: *April 22, 2019*

Accepted: *April 25, 2019*

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของดุขฎีกาเรื่อง วินยาลงการฎีกา (ปจโม ภาคโค): การแปล และการศึกษาวิเคราะห์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์วินยาลงการฎีกาภาคที่ ๑ ที่มีต่อการศึกษาของสงฆ์และอานิสงส์การปฏิบัติตามวินัย พบว่า คัมภีร์นี้แต่งอธิบายเนื้อความของอรรถกถาวินัยสังคหะซึ่งรจนาโดยพระมนินทโฆสะ ประเทศพม่า ใน พ.ศ. ๒๑๙๐ มีวิธีการนำเสนอเนื้อหา ๓ ส่วน คือ ๑. เริ่มต้นด้วยการนอบน้อมพระรัตนตรัย ๒. ส่วนเนื้อหามีการขยายความด้วยวิธีการนำเสนอ ๕ อย่าง เช่น การให้คำนิยาม การใช้ศัพท์อธิบายความ เป็นต้น ๓. บทสรุปลงท้ายด้วยนิคมณกถาที่บอกถึงประวัติของคัมภีร์ คัมภีร์วินยาลงการฎีกาภาคที่ ๑ มีคุณค่า ๓ ประการหลักๆ คือ ๑. ในการอรรถกถาอธิบายเนื้อหาของพระวินัยทั้งที่มาในพระปาติโมกข์และอภิสมจารในชั้นธกะให้เข้าใจง่าย เพื่อการปฏิบัติได้ถูกต้อง ๒. เป็นอุปกรณ์การศึกษาค้นคว้าพระวินัยของพระสงฆ์ ๓. คุณค่าด้านการทรงพระวินัยอันเป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษา และพระพุทธศาสนาโดยรวม

คำสำคัญ : วินยาลงการฎีกา, การแปล, การศึกษาวิเคราะห์

---

^๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, Buddhist Studies, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand, Email: phanuko@hotmail.com.

Abstract

This is article is a part of dissertation entitled Vinayalankālatikā (Pathāmo Bhāgo): Translation and Analytical Study aiming at analyzing the values of Vinayalankālatikā part I which influences to Sangha education and the advantages of discipline performance. The findings were that the said scripture was composed to expound the commentary on Vinayasangha text written by Ven. Munindaghosa in Myanmar on 2190 B.E. containing the way of content proposal in 3 parts; 1) preamble with Triple Gems salutation, 2) its contents were explained with 5 ways of proposal such as its definition, word usage etc., 3) summary includes Nigama or ending statement telling history of the said scripture. The values of Vinayalankālatikā (Pathāmo Bhāgo) were seen in 3 main aspects; 1) value of explanation the contents of Vinaya or disciplinary code came from Patimokkha and Abhisamācāra in Khandhaka for easier understanding of the right performance, 2) value as being an equipment of Sangha's discipline study and 3) value of maintenance of discipline codes which provide a lot of benefits for students and Buddhism as whole.

Keywords: Vinayalankālatikā, translation, Analytical study

๑. บทนำ

คำว่า “ฎีกา” หมายถึง คัมภีร์ที่อธิบายขยายความที่แก่นเนื้อหาสาระของคัมภีร์อรรถกถา ในทางไวยากรณ์ท่านแปลว่า “วาทาเป็นเครื่องกำหนด” เป็นคัมภีร์บาลีที่ท่านแต่งขึ้นมาเพื่ออธิบายขยายข้อความที่ยากต่อการเข้าใจในคัมภีร์อรรถกถา และบทบาทในคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งคัมภีร์อรรถกถายังไม่ได้อธิบายไว้^๒ คัมภีร์ฎีกายุคต่อมาๆ มิได้จำกัดอยู่เพียงอธิบายเนื้อหาในคัมภีร์รุ่นอรรถกถาเท่านั้น แต่บางครั้งพระฎีกาจารย์ยังอธิบายพระไตรปิฎกหรืออธิบายฎีกาด้วยกันเอง รวมถึงอธิบายวรรณกรรมบาลียุคหลังๆ เช่น พงศาวดารและปกณณวิเสส เป็นต้น^๓

ส่วนคัมภีร์วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นคัมภีร์ที่มาอธิบายคัมภีร์อรรถกถาวินยสังคหะจัดเป็นฎีกาใหม่ รวบรวมขึ้นเพื่ออธิบายความในคัมภีร์อรรถกถาวินยสังคหะ โดยท่านพระมุณี นทโฆสเถระผู้แตกฉานพระไตรปิฎกจนได้รับพระราชทินนามว่า พระติปิฎกาทังการ ดังคำที่กล่าวไว้ในคำนิคมว่า “ข้าพเจ้าได้รับการอาราธนาจากบรรดาภิกษุผู้มีอายุผู้มีศีล จึงได้รจนาคัมภีร์ฎีกาชื่อว่าคัมภีร์วินยาลังการะ

อธิบายคัมภีร์วินยสังคหะเพิ่มเติม”^๔ คัมภีร์นี้เป็นอุปการะเป็นอย่างมาก แก่เหล่าภิกษุผู้สนใจศึกษาพระวินัย เป็นอายุของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยเรื่องที่อธิบายตามที่คัมภีร์วินยสังคหะ ๓๔ เรื่องอธิบายเพิ่มอีก ๕ เรื่อง รวม ๓๙ เรื่อง

คัมภีร์วินยาลังการฎีกา มีความสำคัญต่อการศึกษาพระวินัย เพราะเป็นคัมภีร์ที่ใช้อธิบายวินัยของพระภิกษุ มีเนื้อหาสาระกระชับ รัดกุม ง่ายต่อการศึกษาค้นคว้า แต่คัมภีร์นี้ยังไม่อาจอำนวยความสะดวกแก่ผู้ศึกษาได้ เพราะยังไม่มีผู้แปลเป็นภาษาไทย ทั้งยังไม่มีผู้ใดได้ศึกษาเชิงวิจัยให้เห็นถึงประวัติความเป็นมา ในด้านโครงสร้างของคัมภีร์ ในด้านเนื้อหาของคัมภีร์ อีกทั้งยังไม่มีผู้ใดศึกษาวิเคราะห์ในด้านการสังวรพัฒนา ในด้านรูปแบบการอธิบายความ ในด้านอิทธิพลที่ได้รับมาจากคัมภีร์อื่นและมีอิทธิพลต่ออื่น คัมภีร์อย่างไร

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของของดุขฎีนิพนธ์เรื่อง วินยาลังการฎีกา (ปจโม ภาโค): การแปลและการศึกษาวิเคราะห์ สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๓ ข้อ คือ

๑. เพื่อแปลคัมภีร์วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑ จากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย

^๒ พิพัฒน์ คงประเสริฐ, วรรณคดีบาลี, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๙๔.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๖.

^๔ พระมุณี นทโฆสเถระ (ชาวพม่า), วินยาลังการฎีกา (ปจโม ภาโค), (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๓), หน้า นิคมคาถา.

๒. เพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑ ในด้านโครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะสำนวนภาษา รูปแบบการประพันธ์ หลักอรรถกถา และอิทธิพลที่ได้รับมาจากคัมภีร์อื่น

๓. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ในด้านคุณค่าของคัมภีร์วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑ ที่มีต่อการศึกษาของพระสงฆ์และอานิสงส์การปฏิบัติตามพระวินัย

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยมีขั้นตอนดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

๑. ศึกษาข้อมูลเอกสาร คือ พระไตรปิฎกทั้งภาคภาษาบาลีและภาคภาษาไทยที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสิกขาบทที่ปรากฏในคัมภีร์วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑

๒. ศึกษาข้อมูลเอกสาร คือ วรรณคดีวินยสังคหะ และวรรณคดีอื่นๆ เช่น สมันตปาสาทิกา กังขาวิตรณิ วินยวินิจฉย เป็นต้น ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับคัมภีร์วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑

๓. ศึกษาข้อมูลเอกสารจากคัมภีร์ชั้นฎีกา และคัมภีร์อรรถกถาศัพท์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับคัมภีร์วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑ ทั้งทางตรงและทางอ้อม

๔. นำข้อมูลที่ได้จากการแปลคัมภีร์วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑ และเอกสารดังกล่าวนี้มาศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑ ในด้านโครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ การใช้ภาษาและคำศัพท์ ความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่น พร้อมทั้งศึกษาคุณค่าของคัมภีร์ในด้านต่างๆ

๕. สรุปและนำเสนอผลการวิจัย

๔. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยนี้ได้ค้นพบประเด็นที่ตอบวัตถุประสงค์ดังนี้

๔.๑ การแปลคัมภีร์วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑ จากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย

ผู้วิจัยได้ทำการแปลคัมภีร์วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑ จากภาษาบาลีเป็นภาษาไทยโดยทำการแปลคัมภีร์วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑ จำนวน ๒๖ เรื่องและบทเกริ่นนำอีก ๒ เรื่อง รวม ๓๐ เรื่อง เริ่มตั้งแต่คัมภีร์มกกถา คัมภีร์มกถาวรรณนา คำวินิจฉัยเรื่องการจำวัดกลางวัด คำวินิจฉัยบริวาร คำวินิจฉัยการปรุงยาเป็นต้น คำวินิจฉัยการออกปากขอ คำวินิจฉัยการสงเคราะห์ตระกูล คำวินิจฉัยปลาและเนื้อ คำวินิจฉัยวัตถุอนามาส คำวินิจฉัยการอธิษฐานและการวิกัป คำวินิจฉัยการอยู่ปราศจากไตรจีวร คำวินิจฉัยการเก็บของในวัด คำวินิจฉัยการซื้อขาย คำวินิจฉัยการรับเงินทอง คำวินิจฉัยลักษณะการให้ การถือวิสาสะ การน้อมลาภ คำวินิจฉัยการขุดดิน คำวินิจฉัยการพรากฎศคาม คำวินิจฉัยการนอนร่วม คำวินิจฉัยเรื่องข้อควรปฏิบัติในเสนาสนะสงฆ์ คำวินิจฉัยเรื่องกาลิก คำวินิจฉัยกับปิยภูมิ คำวินิจฉัยการรับประเคน คำวินิจฉัยการห้ามภัต คำวินิจฉัยการบรรพชา คำวินิจฉัยการอุปสมบท คำวินิจฉัยการถือนิสสัยเป็นต้น รวมทั้งหมด ๓๗๒ หน้าเสร็จสมบูรณ์แล้ว^๕

๔.๒ วิเคราะห์คัมภีร์วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑ ในด้านโครงสร้าง เนื้อหา

^๕ วินย.ฎีกา (บาลี) ๑/๑-๓๗๒.

ลักษณะสำนวนภาษา รูปแบบการประพันธ์ หลักอঙ্กการ และอิทธิพลที่ได้รับมาจาก คัมภีร์อื่น

คัมภีร์วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑ เป็นคัมภีร์ฎีกาว่าด้วยพระวินัยอธิบายเนื้อความของอรรถกถาวินยสังคหะคือ แต่งไว้เพื่อแก้บทที่ซับซ้อน หรือ บทที่ยังไม่กระจ่างชัด ให้ชัดเจน มีโครงสร้างของคัมภีร์ แบ่งเป็น คำปรารภการแต่งคัมภีร์ด้วยคาถาไหว้ครูในรูปแบบปักษะจำนวน ๑๒ คาถา^๖ บทประพันธ์ดังกล่าวแสดงถึงภาพรวมของคัมภีร์ไว้ ๕ ประการ คือ ๑) นิमितต์ เหตุในการแต่งคัมภีร์ ๒) ปกรณ์ปกาโร วิธีการแต่งคัมภีร์ ๓) ปโยชน์ ประโยชน์ของการแต่งคัมภีร์ ๔) สมญา ชื่อของคัมภีร์ ๕) กตตา ผู้แต่งคัมภีร์ คัมภีร์นี้รจนาโดยพระเถระชาวพม่า นามว่า พระมนินโทฆสะ วัดฝ้ายอรัญญวาสี ชื่อว่า ติริยะบรรพต มีชาติภูมิในสถานที่ใกล้ที่ประดิษฐานตำหนักเจดีย์ ทางทิศตะวันออกเมืองสะเลง^๗ สาธารณรัฐแห่งสหภาพพม่า ในปัจจุศักราช ๙๔๐ ท่านมีความรู้แตกฉานพระไตรปิฎกและอรรถกถา แต่งคัมภีร์ไว้หลายเล่มเช่น คัมภีร์วิสติวัฒนธรรม คัมภีร์ราชินทรานามาทิเธยยวิโสธนี คัมภีร์วินยาลังการฎีกา เป็นต้น ที่เมืองรัตนปุระ แคว้นตัมพะทวีป ในประเทศสหภาพพม่า เมื่อ พ.ศ. ๒๑๙๐ ตรงกับรัชสมัยพระเจ้าสิริสุธรรมราชา แห่งราชวงศ์ตองอู ครองราชย์สมบัติในช่วงระหว่าง

พ.ศ. ๒๑๗๒ – ๒๑๙๑^๘ ท่านได้ประพันธ์บทนิคมนกถาปิดท้ายคัมภีร์เป็นบทสรุปท้ายงานประพันธ์ โดยแต่งบทนิคมนกถาเป็นรูปฉันทลักษณ์จำนวน ๒๓ คาถา^๙ ระบุถึงสมัยที่แต่งสถานที่แต่ง ผู้อาราธนาให้แต่ง การตั้งสัตยาธิษฐานให้เกิดสวัสดิมงคลอันเนื่องมาจากอำนาจนิสงส์การแต่งคัมภีร์ และตั้งความปรารถนาเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี เพื่อได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคตกาล

วิเคราะห์รูปแบบบทประพันธ์ และฉันทลักษณ์ในคัมภีร์วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑ แบ่งเป็น รูปแบบของบทประพันธ์ ผู้แต่งใช้หลักการประพันธ์ทั้ง ๓ รูปแบบคือ ๑) ปักษะรูปแบบร้อยกรองเป็นคาถา ๒) ศัษะ รูปแบบร้อยแก้ว แต่งเป็นความเรียงเชิงพรรณนาทั่วไป ๓) วิมิสสะ บทประพันธ์ผสม^{๑๐} บทประพันธ์ประเภทฉันทลักษณ์ในคัมภีร์วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑ นี้มีบทประพันธ์ที่เป็นคาถาประเภทวรรณพฤติที่เป็นสมคาถาคือมีฉันทลักษณ์เหมือนกันทั้ง ๔ บาทคาถา เช่น อินทรวิเชียรฉันทน์ ฉันทน์ที่เหมือนคทาเพชรของพระอินทร์ เพราะมีเสียงหนักในหนต้นเนื่องจากมีต คณะ ๒ คณะติดต่อกันในเบื้องต้นของทุก

^๖ หม่องทินอ่อง, *ประวัติศาสตร์พม่า*, แปลโดย เพ็ชร สุมิตร, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔๔-๑๕๐.

^๗ วินย.ฎีกา (บาลี) ๒/๓๗๗- ๓๗๙.

^{๑๐} พระสังฆรักขิตเถระ *สุโพธาลังการมัญชรี*, แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ์, (กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๔.

^๖ วินย.ฎีกา (บาลี) ๑/๑-๒.

^๗ พระมนินโทฆสะเถระ ชาวพม่า, *วินยาลังการฎีกา (ปจโย ภาโค)*, หน้า ๒๓.

บาทคาถา^{๑๑} เป็นต้น และวิสมคาถาที่คณะไม่
เสมอกันในบาททั้ง ๔ ซึ่งส่วนมากอยู่ในกลุ่ม
วัตตคาถา คือคาถาที่มีบาทละ ๘ พยางค์ เช่น
ปฐยาวัตรฉันท์ และวิปลาววัตรฉันท์ เป็นต้น
ส่วนคาถาประเภทมาตรพฤติมีปรากฏเพียง
๒ คาถาเท่านั้น ลักษณะการแต่งฉันท์ดังกล่าว
ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของฉันทลักษณ์เป็นอย่างดี
และยังพบคาถาประเภทสามัญ คือ คาถาที่
อยู่นอกเหนือกฎเกณฑ์ของฉันท์ที่อยู่ที่บ้าง
ซึ่งเป็นคาถาที่อัญเชิญมาจากพระไตรปิฎก

รูปแบบบอกลงการในคัมภีร์วินยาลังการ
ฎีกาภาคที่ ๑ มีรูปแบบคาถาประกอบด้วย
สัททาลังการ มีเสียงครุ ลหุ นำรีนรมย์ มี
ถ้อยคำไพเราะประดับด้วย ปสาทคุณ มจรูตา
คุณ สมตาคคุณ และ สุขุมลตาคคุณ^{๑๒} เป็นต้น
ที่ปราศจากโทษของบทและโทษของพยางค์
และประดับด้วยอรรถาลังการ ทำให้มีเนื้อความ
สละสลวย มีเนื้อหาชัดเจน ใช้ศัพท์เหมาะสม
กับเนื้อหาสาระ เรียงศัพท์ตามหลักเกณฑ์ ไม่
ขวางสัมพันธ์ ซึ่งเป็นบทประพันธ์พิเศษที่แสดง
ความสามารถผู้แต่งใช้ “ยวมก”^{๑๓} แปลว่า “คู่”

^{๑๑} พระสังฆรักขิตเถระ, วัต-
โตทยมัญชรี การศึกษาเปรียบเทียบฉันทลักษณ์
บาลี, แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ์,
(กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซีเอไอเซ็น
เตอร์จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘๑.

^{๑๒} พระสังฆรักขิตเถระ, สุโพธาลัง
การมัญชรี, หน้า ๒๓๑-๒๓๒.

^{๑๓} พระสิริรัตนปัญญาเถระ, วิขรสา
รตถสังคหะ, แปลและอธิบายโดย นาวาอากาศ
เอก(พิเศษ) แย้ม ประพัฒน์ทอง, พิมพ์ครั้งที่ ๓,
(กรุงเทพมหานคร: เปี่ยมศิลป์กราฟฟิคอาร์ต,
๒๕๕๖), หน้า ๑๓๓.

หรือ “ซ้ำ” ที่ซ้ำคำแต่ไม่ซ้ำความไว้ในการแต่ง
ฉันทลักษณ์ ตอนคัมภีร์มรรคา พระมนินทโฆ
สะได้ประพันธ์บทยวมกไว้ ๓ ประเภท คือ อพย
เปตยวมก ยวมกไม่มีพยางค์อื่นแทรก พยเปต
ยวมก ยวมกมีพยางค์อื่นที่สัมพันธ์เข้ากันแทรก
อพยเปตพายเปตยวมก ยวมกผสมกัน ยวมกที่
สัมพันธ์ไว้ประกอบด้วยหลักอঙ্กการ มีความ
ไพเราะทั้งโดยอรรถและพยัญชนะ เป็นบทที่
ท่าน ประพันธ์ฝากเกียรติยศไว้ใน
พระพุทธานุชาสนา

หลักการอธิบายความในคัมภีร์วินยา
ลังการภาคที่ ๑ พระมนินทโฆสะผู้แต่งใช้
หลักการสังวรรณนาที่เป็นรูปแบบการแต่ง
อรรถกถา ฎีกาทั่วไป ในรูปจณณียบท คือยก
บทตั้งมาจากอรรถกถาที่ละข้อความแล้วแก
อรรถออกไป โดยใช้การสังวรรณนา ๓
ประการคือ ๑) ปทสังวรรณนา^{๑๔} อธิบายรูป
ศัพท์ ส่วนประกอบในรูปศัพท์ เน้นการอธิบาย
เชิงไวยากรณ์ ๒) อรรถสังวรรณนา อธิบาย
เนื้อความของบทตั้งให้เข้าใจง่ายขึ้น ๓) ปทตถ
สังวรรณนา อธิบายรูปศัพท์และความหมายไป
ในคราวเดียวกันเช่น สพโพปิ กปิปิโยติ
ยถาวุตตสุณณาติมยานัน เสนาสนปริกขารานัน
อามสนโคปนาทิวเสน ปรีโกโค สพพลา กปิปิ
โยติ อธิปายโย.^{๑๕} แปลว่า คำว่า เป็นกับปิยะ
แม้ทุกอย่าง มีอธิบายว่า การใช้สอยเครื่องใช้

^{๑๔} พระญาณวรเถระ, สังวรรณ
นามัญชรีและสังวรรณนานิยาม หลักการ
อธิบายความพระบาลีและอรรถกถา-ฎีกา, แปล
และอธิบายโดย พระคันธสาราภิวังศ์,
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕),
หน้า ๕.

^{๑๕} วินย.ฎีกา (บาลี) ๑/๗๖.

สอยประจำเสนาสนะซึ่งสำเร็จด้วยทองคำเป็นต้นตามที่กล่าวแล้ว ด้วยสามารถการจับต้องและการดูแลเป็นต้น เป็นการเหมาะสมโดยประการทั้งปวง

วิเคราะห์การใช้ภาษาและสำนวนใน คัมภีร์วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑ มีหลักฐานจารึกภาษาบาลีด้วยอักษรต่างๆ ในตระกูลอินเดีย เช่น อักษรพราหฺมี อักษรเทวนาครี อักษรขอม อักษรพม่า อักษรไทยเป็นต้น ภาษาบาลีเป็นภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์ซึ่งพระเถระรักษาสืบทอดต่อกันมา ภาษาบาลีได้ใช้เป็นภาษาพูด และเป็นอุปกรณ์ของการสื่อสารระหว่างนักปราชญ์ชาวพุทธเหมือนกัน ในศตวรรษที่ ๑๑ ภาษาบาลีแผ่ไปถึงพม่า และต่อจากนั้นในระหว่าง ๓ ศตวรรษต่อมา แผ่ไปถึงส่วนที่เหลือจำนวนมากของทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้^{๑๖} ส่วนคัมภีร์วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑ ผู้แต่งเป็นชาวพม่าจึงแต่งเป็นภาษาบาลีอักษรพม่าอันเป็นภาษาจารึกคำสอนของพระพุทธศาสนาด้วยสำนวนสละสลวย โดดเด่นด้วยข้ออุปมาและฉันทลักษณ์ และมีการใช้นามศัพท์ที่เป็นปฐมวิภัติ เช่น อปริสุทธา อานนท ปริสา. ดูก่อนอานนทบริษัทไม่บริสุทธี.^{๑๗} กิริยาศัพท์เช่น อนุชานามิ ภิกขเว สิมิ สมมณนฺเตน สิมนตริกิ จเปตวา สิมิ สมมณินฺตุนติ. ภิกขุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุเมื่อจะสมมติสีมาเว้นสีมนตริกิไว้แล้วจึง

สมมติสีมา.^{๑๘} และอภัยศัพท์ คือบทอุปสรรคและบทนิบาต เป็นไปตามหลักเกณฑ์ของไวยากรณ์ คือ นามศัพท์และกิริยาก็นำไปผันรูปกระจายรูปด้วยวิภัตินามและวิภัติอาชยาด เพื่อทำหน้าที่ตามกำหนดไว้ในรูปประโยคบาลี บทอุปสรรคและบทนิบาตก็นำไปใช้ตามหลักการเรียง หลักการประกอบอย่างถูกต้อง ทำให้เนื้อความชัดเจน และสละสลวย ส่วนสำนวนโวหารที่ใช้เช่น พระวินัยเป็นธรรมนุญชีวิตของพระภิกษุสงฆ์ โดยเฉพาะ คำศัพท์ที่ใช้จึงเป็นคำที่มีภูมิความหมายจำกัดในขอบเขตที่เกี่ยวกับความประพฤติของพระภิกษุ^{๑๙}

วิเคราะห์ความสัมพันธ์คัมภีร์วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑ กับคัมภีร์อื่นๆ มีความสัมพันธ์กับคัมภีร์ทุกชั้นเหนือๆ ขึ้นไป เพราะผู้แต่งได้นำเนื้อหาจากคัมภีร์ต่างๆ มาแต่งไว้ในพระไตรปิฎกเช่น ในทิวาเสยยยวินิจฉยถา อธิบายเรื่องการปิดประตูก่อนแล้วจึงจำวัด^{๒๐} ท่านได้นำข้อความจากพระวินัยปิฎกมหาวรรค มาเป็นหลักฐานว่า อนุชานามิ ภิกขเว ทิวา ปฏิสลลียนฺเตน ทวาริ สํวริตวา ปฏิสลลียตุ แปล: ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุเมื่อจะพักผ่อนในเวลากลางวันปิดประตูเสียก่อนจึงค่อยพักผ่อน^{๒๑} ส่วนคัมภีร์ชั้น

^{๑๘} วินย.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๗๗.

^{๑๙} สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๓๓๕.

^{๒๐} วินย.ฎีกา (บาลี) ๑/๑๐.

^{๒๑} วิ.มหา. (บาลี) ๑/๗๗/๕๒.

^{๑๖} พระมหาเทียบ สิริธนาโณ, “บาลีคืออะไร”, ใน เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๓๕-๒๔๒.

^{๑๗} วินย.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๕.

อรรถกถานอกจากคัมภีร์วินยสังหะ ซึ่งแก้
เนื้อหาโดยตรงแล้ว ยังสัมพันธ์กับอรรถกถา
หลายเล่ม เช่น สมันตปาสาทิกา กังขาวิตรณ
เป็นต้น สำหรับคัมภีร์ชั้นฎีกามีความสัมพันธ์
กันมากที่สุด เพราะผู้แต่งนำเนื้อหาจากฎีกาทั้ง
๓ ฉบับมาแต่งไว้คือ สารัตถทีปนีฎีกา วิมตติ
โนทนีฎีกา วชิรพุทธิฎีกา และยังมี
ความสัมพันธ์กับคัมภีร์ปรกณวิเสส คณฐิบท
และอภิธานศัพท์อีกด้วย

๔.๓ วิเคราะห์ในด้านคุณค่าของ คัมภีร์วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑ ที่มีต่อ การศึกษาของพระสงฆ์และอานิสงส์การ ปฏิบัติตามพระวินัย

วิเคราะห์ในด้านคุณค่าของคัมภีร์
วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑ ที่มีต่อการศึกษา
ของพระสงฆ์และอานิสงส์การปฏิบัติตามพระ
วินัย แบ่งออกเป็น ๓ ด้าน คือ

๑) คุณค่าด้านการศึกษาของสงฆ์
คัมภีร์นี้เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าเพื่อให้ความ
กระจ่างเรื่องวินัยแก่ภิกษุผู้หมั่นศึกษาหลัก
พระธรรมวินัยให้เข้าใจอย่างถูกต้องจน
สามารถนำไปปฏิบัติตาม และแนะนำสั่งสอน
ผู้อื่นให้ปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้อง ซึ่งก็ตรงกับ
เหตุผลหลักในการแต่งคัมภีร์ชั้นอรรถกถา
ฎีกา อนุฎีกาทั่วไป ส่วนมากมีกระบวนไวยากรณ์
ว่า เพื่ออธิบายคำที่เข้าใจยาก และเพื่อ
การศึกษาค้นคว้าของพระภิกษุทั้งหลายซึ่ง
คัมภีร์วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑ ก็ระบุสาเหตุ
ของการแต่งไว้ชัดเจนว่า ได้ถูกภิกษุผู้ใคร่ต่อ
การศึกษาค้นคว้าอาราธนาให้แต่ง และแต่งไว้
เพื่อให้สาธุชนผู้มีอายุเป็นลัชชีจะได้ใช้เป็น
เครื่องมือในการศึกษาพระพุทธศาสนา^{๒๒} โดย

^{๒๒} วินย.ฎีกา (บาลี) หน้าบทนำ ๒๔.

ท่านได้กล่าวว่า ถูกพระภิกษุนักศึกษาค้นคว้า
อาราธนาให้แต่งคัมภีร์ ดังข้อความว่า ข้าพเจ้า
อันภิกษุทั้งหลายผู้รู้พระวินัย เป็นนักปราชญ์
ใคร่ต่อการศึกษาค้นคว้า ช่วยการพระศาสนา
ของสมเด็จพระชินศรี อ้อนวอนโดยความ
เคารพเอื้อเฟื้อเพื่อแล้วเพื่อให้แต่งคัมภีร์^{๒๓} คัมภีร์
นี้จึงเป็นอุปการะ เพื่อประกอบในการศึกษา
ค้นคว้าพระวินัยอย่างละเอียดด้วยการเสนอ
หลักฐานอย่างครบถ้วนทั้งพระบาลี อรรถกถา
สุดท้ายสรุปประเด็นไว้อย่างรัดกุมในทุกเรื่องที
ยกมาวินิจฉัย

๒) คุณค่าด้านการทรงวินัย คัมภีร์
วินยาลังการฎีกาได้อรรถาธิบายไว้ว่า ผู้ที่จะ
จัดเป็นผู้ทรงวินัยได้ต้องต้องมืองค์ประกอบ ๕
ประการ คือ (๑) ต้องศึกษาเล่าเรียน (๒) ต้อง
ถ่ายทอดสู่คนอื่นได้ (๓) ต้องจดจำสาระสำคัญ
ในเรื่องนั้นๆ ได้ (๔) ต้องตัดสิ้นความถูกผิด
วินิจฉัยได้ (๕) ต้องเชี่ยวชาญทั้ง ๔ เรื่องนั้นไม่
บกพร่องข้อใดข้อหนึ่ง^{๒๔} ผู้ศึกษาวินัยจน
เชี่ยวชาญเป็นพระวินัยธรย่อมได้รับอานิสงส์
๑๑ ประการ^{๒๕} ที่ผู้ศึกษาวินัยเท่านั้นจะพึง
ได้รับ คือ (๑) กองศีลของตนได้รับการ
คุ้มครองเพราะไม่ต้องอาบัติ (๒) เป็นที่พึงของ
พวกกุลบุตรผู้สงสัย (๓) เป็นผู้อาจพูดชี้แจง
ท่ามกลางสงฆ์ (๔) ย่อมชม ปรบวาทด้วยดีโดย
สหธรรม (๕) เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความมั่นคงแห่ง
พระสัทธรรม (๖) ผู้ทรงวินัยทำอุโบสถกรรมให้
ถูกต้อง (๗) ผู้ทรงวินัยทำปวารณากรรมให้

^{๒๓} สิกขากาเมหิ ธีเรหิ ชินสาสนการิกิ
ภิกขหิ วินยญญหิ สาทร อภียาจิโต.วินย.ฎีกา
(บาลี) ๑/๒.

^{๒๔} วินย.ฎีกา (บาลี) ๒/๓๗๓.

^{๒๕} วิ.สงคห. (บาลี) ๖๘/๕๒๘.

ถูกต้อง (๘) ผู้ทรงวินัยจัดแจงสังฆกรรมทั้ง ๔ ไม่ให้กำเริบ (๙) ผู้ทรงวินัยมีคุณสมบัติให้กุลบุตรบรรพชาอุปสมบทได้ (๑๐) ผู้ทรงวินัยมีคุณสมบัติให้นิสสัย และ (๑๑) ผู้ทรงวินัยมีคุณสมบัติรับสามเณรไว้อุปฐากได้^{๒๖} ฉะนั้นวินัยธรจะมีความเชี่ยวชาญพระวินัย รักษาพระวินัยไว้อย่างเคร่งครัด ชำนาญคล่องแคล่ว เป็นผู้ฉลาดสามารถถือว่าเป็นหลักในพระศาสนา ในอดีตที่ผ่านมาพระวินัยธรเป็นตุลาการที่จะตัดสินเมื่ออธิกรณ์เกิดขึ้นในสงฆ์ พระวินัยธรผู้ศึกษามาดีแล้วจะสามารถตัดสินอรรถคดีได้อย่างแจ่มแจ้ง อ้างหลักฐานในพระไตรปิฎกและคำวินิจฉัยในอรรถกถาฎีกามาประกอบ ไม่ก่อให้เกิดความเคลือบแคลงสงสัย เพราะศึกษาค้นคว้าท่องบ่นทรงจำมามากจึงเป็นผู้รู้จริง ช่วยสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ยาวนาน

๓) คุณค่าด้านการอธิบายวินัย โดยคัมภีร์วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑ ซึ่งคำว่า วินัย แปลว่า การกำจัด.การเลิกละ. ชื่อนำไปให้วิเศษ หมายถึง กฎระเบียบสำหรับกำกับความประพฤติให้เป็นระเบียบเดียวกัน ได้แก่ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นข้อบัญญัติ เป็นข้อห้ามวางไว้เป็นหลักปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยดีงามแห่งหมู่คณะ เป็นเครื่องมือสำหรับบริหารหมู่คณะ และถือว่าเป็นรากแก้วของพระพุทธศาสนา^{๒๗} การใช้วินัยจัดตั้งสังฆะขึ้นมาเป็นการจัดระบบความเป็นอยู่

สร้างสภาพแวดล้อม ระบบความสัมพันธ์ในการทำกิจกรรมร่วมกันทุกอย่าง ให้เป็นสภาพเอื้อต่อการที่แต่ละคนเข้ามาสู่ชุมชนนี้ จะได้มีโอกาสศึกษา เรียนรู้ พัฒนาตนเองให้ดีขึ้น เพื่อเข้าถึงชีวิตที่ดีงามยิ่งขึ้น นี้เป็นวัตถุประสงค์ของวินัย”^{๒๘} การอธิบายเนื้อหาสาระของพระวินัยทั้งอาบัติหนักและอาบัติเบาไว้ครบตามชื่ออาบัติ คือ ปาราชิก ๓ สิกขาบทสังฆาทิเสส ๓ สิกขาบท นิสสัคคียปาจิตตีย์ ๕ สิกขาบท ปาจิตตีย์ ๑๑ สิกขาบท ชั้นธกะและบริวารอันเป็นอาบัติเบา คือ ฤทธัจจยและทุกกฎ ๗ สิกขาบท ดังนั้น คัมภีร์วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑ ในฐานะเป็นคัมภีร์ประกอบการวินิจฉัยตัดสินพระวินัย เหมือนกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญที่ช่วยให้ตัดสินความ ถูกผิดทางบ้านเมืองได้ฉับไฉน คัมภีร์ฎีกาฉบับนี้ก็ช่วยตัดสินความประพฤติของภิกษุสงฆ์ให้ถูกต้องตามพระวินัย ทำให้มีความประพฤติเรียบร้อยดีงามได้ฉับนั้น

๕. สรุปและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุป

คัมภีร์วินยาลังการฎีกาภาคที่ ๑ มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับคำสอนต่างๆ ในพระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบ และเห็นว่าพระวินัยมีความสำคัญอย่างมากต้องเรียนรู้และนำไปสู่ภาคปฏิบัติอย่างจริงจัง เพราะวินัยเป็นเรื่องของสงฆ์และต้องดำเนินการโดยสงฆ์ มีเนื้อหาสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ และยัง

^{๒๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๕/๑๖๘.

^{๒๗} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสถียรเชียงใหม่, ๒๕๔๘), หน้า ๘๙๙.

^{๒๘} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), นิติศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๔๔-๕๓.

สัมพันธ์กับคัมภีร์สหทวิเสสเป็นอย่างมาก
ดังนั้น มหาวิทยาลัยสงฆ์ควรกำหนดหลักสูตร
เป็นวิชาพื้นฐานให้นักศึกษารู้จักคัมภีร์สหทวิ
เสส มีการอธิบายพระวินัยที่เป็นกฎระเบียบ
เป็นข้อบังคับ เป็นรากแก้วที่เป็นไปเพื่อความ
มั่นคงของพระพุทธศาสนา ทั้งยังปรากฏว่า
พระภิกษุผู้ปฏิบัติตามพระวินัยบัญญัติย่อมมี
กาย วาจา เรียบร้อย สมควรแก่การกราบไหว้
เคารพ ยกย่อง นับถือ บูชา ดังนั้น คณะสงฆ์
จึงควรมีนโยบายให้พระอุปัชฌาย์ อาจารย์
ต้องให้การอบรมสหทวิหริกและอันเตวาสิก
ให้มีความรู้ความเข้าใจพระวินัย ฝึกหัดขัด
เกลาให้มีจรรยา มารยาทเป็นที่ตั้งแห่งความ
เลื่อมใส รวมทั้งติดตามประเมินผลการปฏิบัติ
หน้าที่ของอุปัชฌาย์ อาจารย์ให้มีคุณภาพอัน
พึงประสงค์และมีประสิทธิภาพที่ทำให้เกิด
ประสิทธิผล มีการอธิบายพระวินัยเป็น

กฎระเบียบที่เป็นวิถีทางสังคมของสงฆ์
ผู้ฝ่าฝืนประพฤติกเลาะเคลื่อนไปจากวินัยจะมี
บทลงโทษที่เรียกว่าปรับอาบัติตามสมควรแก่
โทษานุโทษ คณะสงฆ์จึงควรกำหนด
ยุทธศาสตร์ให้มีระบบตุลาการ ดำเนินการให้มี
พระวินัยธรตัดสินอรรถคดี วินิจฉัยอธิกรณ์
ตามกระบวนการพระธรรมวินัย

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง วินยาลงการฎีกา
(ปจโม ภาโค): การแปล และการศึกษา
วิเคราะห์สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้
และมีประเด็นที่เป็นสาระสำคัญที่น่าสนใจ
ศึกษาค้นคว้า ที่เป็นองค์ความรู้ต่อจากคัมภีร์
วินยาลงการฎีกา ภาคที่ ๑ มีความสัมพันธ์
เกี่ยวกับการอธิบายขยายพระวินัยเพิ่มเติมคือ
คัมภีร์วินยาลงการฎีกา ภาค ๒: การแปลและ
การศึกษาวิเคราะห์

บรรณานุกรม

คัมภีร์พระไตรปิฎกและหนังสือภาษาไทย

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับบาลี มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- _____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____. อรรถกถาภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- _____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- พระญาณวรเถระ. สังฆวรรณนามัญชรีและสังฆวรรณนานิยาม หลักการอธิบายความพระบาลีและอรรถกถา-ฎีกา. แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๔๘.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). นิติศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.
- พระมหาเทียบ สิริธรรมาภรณ์. “บาลีคืออะไร”. ใน เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- พระมนูญญานโฆสเถระ (ชาวพม่า). วินยาลงการฎีกา (ปรโม ภาโค). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๓.
- พระสังฆรักขิตเถระ. วุทธทศวรรษมัญชรี การศึกษาเปรียบเทียบชั้นหลักษณบาลี. แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ์. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซีเอไอเซ็นเตอร์, ๒๕๕๑.
- _____. สุโพธาลังการมัญชรี. แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ์. กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖.
- พระสิริรัตนปัญญาเถระ. วิขรสารัตถสังคหะ. แปลโดย นาวาอากาศเอก(พิเศษ) แยม ประพัฒน์ทอง. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: เปี่ยมศิลป์กราฟฟิคอาร์ต, ๒๕๕๖.
- พิพัฒน์ คงประเสริฐ. วรรณคดีบาลี. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.
- หม่อง ทินอ่อง. ประวัติศาสตร์พม่า. แปลโดย เพ็ชร สุมิตร. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, ๒๕๕๑.

